

УДК 538.45:639.2/.3

СУЧАСНИЙ СТАН СПОЖИВАННЯ РИБИ В УКРАЇНІ

Н.І. Смирнюк, В.В. Чернік, І.В. Буряк

Інститут рибного господарства НААН

Представлено загальний аналіз сучасного стану споживання риби в Україні.

Риба і рибопродукти роблять свій внесок у продовольчу забезпеченість багатьох регіонів світу, будучи цінною добавкою до різноманітної та поживної їжі. Риба є високопоживним продуктом харчування, вона дає високоцінний білок, є важливим джерелом багатьох необхідних мікроелементів, мінералів і жирних кислот. Хоча середнє споживання на душу населення може бути низьким, риба, навіть у невеликих кількостях, надає значну позитивну дію, забезпечуючи необхідні амінокислоти, які містяться у рослинній їжі лише в дуже невеликих кількостях.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Матеріалами для досліджень були інформаційні дані Державної служби статистики України, звіти Департаменту риболовства та аквакультури ФАО. Дослідження проводили за допомогою статистичних прийомів та методів обробки інформаційних матеріалів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Основним показником, що характеризує рівень споживання в країні, є співвідношення загальної кількості фактично спожитої риби і рибопродуктів до кількості населення країни і визначається у кілограмах на одну особу (табл. 1).

В основі оцінки рівня споживання закладено фактичне споживання (C_o) за розглянутий період, що в кожен момент часу на внутрішньому ринку визначається як

$$C_o = \Pi + (I - E) + (Z_{\text{п}} - Z_{\text{к}}),$$

де Π — виробництво продукції за даний період, або обсяг вилову риби і рибопродуктів за цей період; I — імпорт риби і рибопродукції; E — експорт риби і рибопродукції; $Z_{\text{п}}$ — запаси на початок даного періоду; $Z_{\text{к}}$ — запаси на кінець даного періоду.

Наведена формула є основою формування балансу риби та рибних продуктів, що відповідає міжнародним стандартам та рекомендаціям і базується на концепціях і методологічних підходах їх складання Продовольчою сільськогосподарською організацією ООН (ФАО).

Інформаційною базою при складанні балансу є дані форм державних статистичних спостережень підприємств і організацій рибного господарства, переробної промисловості, торгівлі; дані обстежень умов життя домогосподарств та їх діяльності, митної статистики та інших офіційних джерел, що характеризують формування рибних ресурсів та їх використання. Крім того, на основі наявної інформації та встановлених тенденцій при складанні балансу риби та рибних продуктів використовуються дорахунки та експертні оцінки.

Застосування методу визначення споживання рибних продуктів із урахуванням їх харчової цінності (вміст поживних частин або чистого м'яса у загальній масі риби) дає більш об'єктивну оцінку рівня споживання. Однак громіздкість розрахунків, необхідність урахування залежності співвідношення істинної і неістинної частин риб від їх розмірів та видів обробки унемож-

Таблиця 1. Баланс риби та рибопродуктів за 2005–2010 рр. (тис. тонн)

Стаття балансу	Рік					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Загальна пропозиція:						
початкові запаси	58	72	70	75	85	75
виробництво, всього	266	229	207	224	257	219
Імпорт	425	397	495	624	467	490
Вилів риби домогосподарствами*	30	60	50	30	38	41
Загальний попит	779	758	822	953	847	825
Внутрішній попит:						
Споживання (продовольство)	676	662	710	811	697	667
Інше споживання						
Втрати**	11	5	5	12	5	5
Експорт	20	21	32	32	70	75
Залишки на кінець періоду	72	70	75	84	75	78
Споживання на одну особу, кг за рік	14,4	14,1	15,3	17,53	15,2	14,5

Примітки: * — за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств; ** — експертна оцінка.

ливлює практичне застосування цього методу.

Рівень споживання є не тільки загальноекономічним, а й соціальним показником, що визначає ефективність рибного господарства для населення, його частку в продовольчому забезпеченні населення.

Нормативна основа цього показника — фізіологічна норма споживання рибної продукції на одну особу, що протягом багатьох років у Радянському Союзі становила 18,2 кг/рік за певного набору м'ясних, овочевих, молочних продуктів, хліба тощо. З часом постала необхідність у новій нормі з більш досконалим співвідношенням калорій та вітамінів, амінокислот, що становить нині 20 кг. До цієї цифри входять морожена, жива і охолоджена, копчена і солена риба, рибні консерви, кулінарні вироби.

Споживання риби за останні чотири десятиліття зазнало величезних змін. Світове видиме споживання риби на душу населення неухильно збільшувалося:

з 9,9 кг в середньому в 1960-ті роки до 11,5 кг у 1970-ті, 12,5 — у 1980-ті, 14,4 — у 1990-ті роки і досягло 16,4 кг у 2005 р. В Україні споживання в 1990 р. становило 17,5 кг, проте внаслідок політичних і соціальних перетворень до 1995 р. споживання на одну особу практично знизилося до 3,6 кг на рік.

Упродовж останніх 8 років цей показник в Україні демонструє стабільну тенденцію до збільшення (рис. 1).

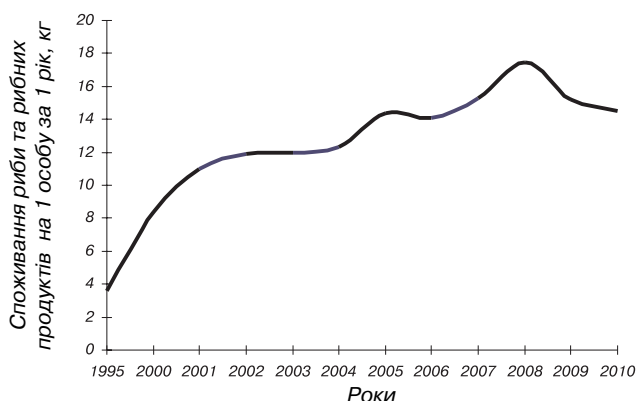

Рис. 1. Динаміка споживання риби і рибопродуктів в Україні за 1995–2010 рр.

Однак на сьогодні споживання риби в Україні не відповідає середньосвітовому, і в 2010 р. дорівнювало лише 14,5 кг на душу населення (табл. 2). Таким чином, Україна досі не вийшла на рівень свого споживання риби в 1990 р.

Для порівняння у табл. 2 наведено показники світового середньодушового споживання рибної продукції. Наприклад, для Північної Америки і провідних країн Європи рівень середньодушового споживання у 2005 р. становив відповідно 24 і 21 кг, що вище за середньосвітовий показник (близько 16 кг). Найвищий показник споживання риби серед розвинутих країн на той час спостерігався в Японії — трохи менше, ніж 60 кг на рік.

Поряд із рибою як популярні та доступні альтернативні джерела білка часто розглядають червоне м'ясо і м'ясо птиці (табл. 3), тому частка риби та рибопродуктів у кошику українського споживача досі залишається незначною по відношенню до інших харчових продуктів.

Незважаючи на таке співвідношення, зростання споживання риби в абсолютному виразі супроводжується також зростанням її частки в кошику споживача продуктів харчування. Приміром, частка риби та рибопродуктів за 1995–2007 рр. зросла з 0,13 до 0,55%, що свідчить про зростаюче значення риби в раціоні харчування населення (рис. 2).

Фактори впливу на зміну рівня споживання продуктів харчування загалом, зокрема риби та рибопродуктів, — це купівельна спроможність населення, смакові переваги, фізична доступність продуктів і умови проживання основної частини споживачів.

Урбанізація є основним фактором попиту на продукти харчування в Україні та в світі. Зростання рівня урбанізації зазвичай веде до зміни режиму харчування як у кількісному, так і в якісному відношенні та зміни способу життя окремих людей. Необхідно також відмітити й більш високий рівень доходів у місцевих

Таблиця 2. Середньодушкове споживання рибної продукції за континентами, країнами та економічними групами у 2005 р. (на одну особу за рік, кг)

Континент, країна, економічна група	Середньодушкове споживання рибної продукції
Увесь світ	16,4
Увесь світ (крім Китаю)	14,0
Африка	8,3
Північна і Центральна Америка	18,9
Південна Америка	8,4
Китай	26,1
Азія	17,9
Азія (крім Китаю)	13,9
Європа	20,8
Росія	16,9
Україна	14,4
Океанія	24,5
Промислово розвинуті країни	29,3
Країни із перехідною економікою	12,3
Країни із низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства (крім Китаю)	8,3
Країни, які розвиваються, за виключенням країн із низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства	16,2

Таблиця 3. Споживання м'ясних та рибних продуктів харчування в Україні (на одну особу за рік, кг)

Вид продукту харчування	Рік									
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
М'ясо і м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо, включаючи сало і субпро- дукти натуральні)	68	39	33	31	33	35	39	39	42	46
Молоко і молочні продукти (у перерахунку на молоко)	373	244	199	205	225	226	226	226	235	225
Яйця, шт.	272	171	166	180	209	214	220	238	251	252
Риба і рибопродукти	17,5	3,6	8,4	11,0	11,9	12,0	12,3	14,4	14,1	15,3

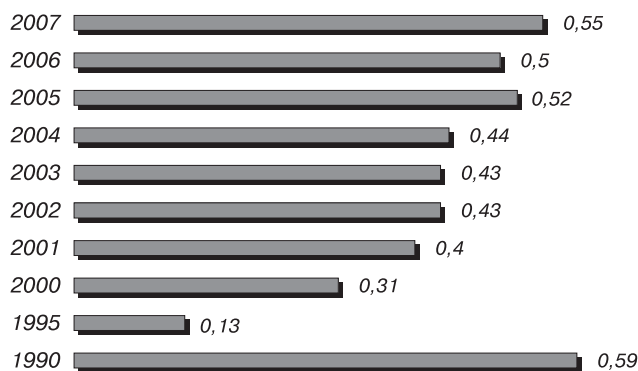

Рис. 2. Частка риби та рибопродуктів у продовольчому кошику населення

жителів та як наслідок — їх більш високу купівельну спроможність.

Спостерігається зростаюча тенденція до одноманітності поведінки міських споживачів у світі. Порівняно із не досить різноманітним раціоном харчування сільських жителів у міських, як правило, більш різноманітне висококалорійне харчування, із більшим вмістом білка з м'яса, птиці, риби та молока і меншим вмістом вуглеводів та клітковини. Жителі міст споживають більше свіжої та мороженої риби, тоді як у раціоні жителів сіл переважає солоня, копчена та сушена риба, що пов'язано із традиціями їх харчування. Споживання рибних консервів і напівфабрикатів швидкого приготування вище у містах, ніж у селах через швидкість та зручність приготування. Крім того, урбанізація сприяє розвитку інфраструктури, в тому числі і холодильних камер (забезпечує торгівлю

продуктами, що швидко псуються).

В Україні найвищий рівень споживання риби та рибних продуктів у 2010 р. зафіксовано в АР Крим — 14,4 кг (частка міського населення — 62,9%), Дніпропетровській обл. — 14,4 кг (частка міського населення — 83,5%), Донецькій — 17,2 кг (90,4%), Запорізькій — 15,0 кг (76,6%), Київській — 19,4 кг (60,4%), Миколаївській обл. — 16,4 кг (частка міського населення — 67,5%). Найменше споживання риби відмічається в Закарпатській обл. — 8,8 кг (частка міського населення — 37,1%), Івано-Франківській — 8,7 кг (42,9%), Рівненській — 11,6 кг (47,5%), Тернопільській обл. — 10,3 кг (частка міського населення — 43,2%).

Помітна різниця в рівні споживання риби і рибопродуктів в узбережних районах України, де споживання зазвичай вище, та районах, що не межують з великими водоймами. Приміром, Черкаська область, розташована на берегах Кременчуцького водосховища, річок Дніпро, Рось, Сула, з часткою міського населення 55,5%, має рівень споживання риби 19,2 кг, при цьому Хмельницька область, маючи порівняльний рівень (53,5%) міського населення, вийшла на рівень споживання 11,0 кг (табл. 4).

Скорочення риболовецького флоту в Україні призвело до значного зменшення добування риби та збільшення імпорту на

Таблиця 4. Споживання риби та рибних продуктів та частка міського населення (на одну особу за рік, кг)

Регіон, область	Рік												Частка міського населення, %
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Україна	3,6	8,4	11,0	11,9	12,0	12,3	14,4	14,1	15,3	17,5	15,1	14,5	68,3
АР Крим	4,1	10,8	13,9	13,2	13,2	13,3	15,3	15,2	16,7	17,5	15,9	14,4	62,9
Вінницька	3,1	7,7	10,9	11,9	11,9	12,1	15,0	14,9	15,3	16,8	15,5	16,4	48,6
Волинська	2,8	5,2	7,5	7,8	8,7	9,3	11,5	11,5	11,6	14,6	11,5	12,2	51,2
Дніпропетровська	3,6	8,9	12,7	13,9	13,9	14,9	16,7	16,8	18,0	18,9	16,2	14,4	83,5
Донецька	4,0	10,4	14,3	14,7	15,1	15,3	17,6	16,9	19,0	21,7	19,0	17,2	90,4
Житомирська	3,2	8,6	11,2	12,4	13,2	13,4	14,1	14,1	15,5	17,0	14,7	14,7	57,3
Закарпатська	2,1	5,0	5,5	5,5	6,7	8,0	9,3	9,5	10,8	12,7	8,8	8,8	37,1
Запорізька	3,2	9,3	10,5	12,5	12,5	13,4	16,1	15,5	17,0	19,5	17,0	15,0	76,6
Івано-Франківська	2,2	5,1	5,2	6,3	7,3	7,9	10,0	10,3	10,4	11,3	8,7	8,7	42,9
Київська	4,2	10,8	13,8	14,0	15,0	15,0	17,3	16,3	18,9	22,7	19,5	19,4	60,4
Кіровоградська	3,5	7,3	9,5	11,1	10,5	11,2	11,4	11,5	11,6	13,8	11,2	10,6	61,3
Луганська	3,6	7,6	10,1	10,5	10,5	10,6	13,0	13,0	13,0	16,5	14,7	14,7	86,5
Львівська	2,9	6,0	7,4	9,0	9,0	9,0	10,8	10,9	12,2	14,8	12,2	11,3	60,5
Миколаївська	3,6	8,4	10,9	13,3	14,8	15,1	18,0	16,5	18,1	19,8	18,1	16,4	67,5
Одеська	5,2	11,2	15,3	17,6	16,0	15,8	18,3	17,8	18,6	22,0	18,6	18,6	66,4
Полтавська	4,1	8,0	9,8	11,7	12,4	12,4	14,6	14,6	14,6	17,4	13,9	13,9	60,4
Рівненська	3,3	7,5	10,0	10,9	8,7	8,8	10,4	10,6	10,7	12,2	12,2	11,6	47,5
Сумська	3,2	6,0	7,9	8,8	8,8	9,1	10,8	10,8	11,3	13,5	10,4	11,1	66,6
Тернопільська	2,8	5,5	6,8	7,7	9,0	9,7	10,0	10,2	10,6	13,0	10,3	10,3	43,2
Харківська	3,6	7,6	10,0	11,2	10,5	10,8	13,3	13,3	13,9	16,1	13,2	12,5	79,7
Херсонська	4,1	9,2	10,3	12,2	11,4	12,7	14,0	14,0	16,4	17,0	15,6	14,9	61,1
Хмельницька	4,0	5,9	8,2	8,1	8,9	9,2	10,5	10,6	10,7	12,3	11,0	11,0	53,5
Черкаська	4,8	9,5	12,9	13,7	12,9	13,5	15,1	14,8	16,9	20,0	20,0	19,2	55,5
Чернівецька	2,9	6,6	8,9	8,7	9,7	10,5	12,2	12,5	12,9	13,9	11,2	11,2	41,5
Чернігівська	3,5	7,6	9,3	10,2	10,2	10,2	12,5	12,5	13,1	14,4	14,4	14,9	61,4

фоні зростаючого попиту на рибну продукцію, що спостерігалось до 2008 р.

На рис. 3 відображено динаміку зміни частки імпортової риби і рибопродуктів у структурі її споживання.

З рис. 3 видно, що внутрішнє виробництво риби задовольняє попит населення менш ніж на 40%. Такий низький показник повинен викликати занепокоєння,

оскільки високий рівень залежності від імпорту підриває основи продовольчої безпеки держави.

ВИСНОВКИ

На сьогодні рівень споживання рибопродуктів в Україні дорівнює 14,5 кг, що не відповідає прийнятій фізіологічній нормі споживання на душу населення

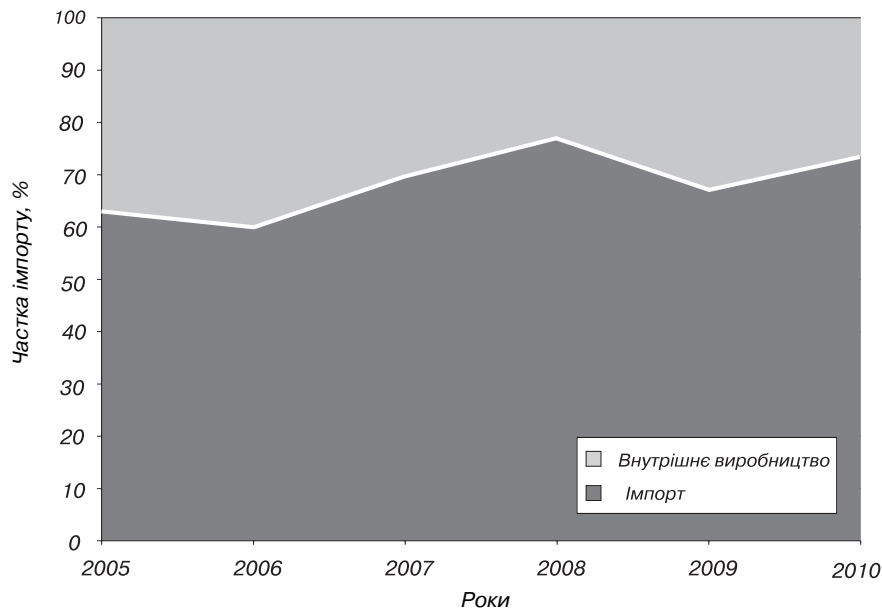

Рис. 3. Динаміка зміни частки імпортової риби і рибопродуктів в структурі її споживання

(20 кг). У докризовий період в Україні спостерігалось зростання споживання риби і рибопродуктів, і у найбільш вдалий 2008 р. споживання становило 17,5 кг. За цим показником країна відповідає рівню країн, що розвиваються.

Причини ситуації, що склалася: скорочення рибодобувного флоту; мало-ефективне використання потенціалу аквакультури внутрішніх водоем; недостатній розвиток складської та торговельної інфраструктури; низький рівень добробуту населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Russian Federation / Российская Федерация. Review of the Fishery Sector / Обзор рыбохозяйственного сектора: отчет Департамента рыболовства и аквакультуры ФАО. — Рим: Продовольственная и сельскохозяйственная Организация Объединенных Наций, 2009. — 199 с.
2. Состояние мирового рыболовства и аквакультуры: отчет Департамента рыболовства и аквакультуры ФАО. — Рим: Продовольственная и сельскохозяйственная Организация Объединенных Наций, 2010. — 225 с.
3. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: статистичний збірник. 2010. — К., 2011. — 54 с.
4. Гринжевський М.В., Пекарський А.В. Оптимізація виробництва продукції аквакультури. — К.: ПоліграфКонсалтинг, 2004. — 328 с.
5. Грициняк І.І., Гринжевський М.В., Третяк О.М. та ін. Фермерське рибництво. — К.: Герб, 2008. — 560 с.
6. Романов Е.А. Экономика рыбохозяйственного комплекса. — М.: Мир, 2005. — 336 с.
7. Економіка підприємства: підручник / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С.Ф. Покропівного. — К.: КНЕУ, 2003. — 608 с.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПОТРЕБЛЕНИЯ РЫБЫ В УКРАИНЕ

Н.И. Смирнюк, В.В. Черник, И.В. Бурак

Представлен общий анализ современного состояния потребления рыбы в Украине.

CURRENT STATE OF PER CAPITA FISH SUPPLY IN UKRAINE

N. Smirnyuk, V. Chernik, I. Burak

There is given the analysis of current state of per capita fish supply in Ukraine.